

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
імені В.М.КОРЕЦЬКОГО
НАН УКРАЇНИ

Держава і право

З Б І Р Н И К
НА У К О В И Х П Р А Ц Ь
ЮРИДИЧНІ І ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Випуск 3 5

*Затверджено до друку
Вченою радою Інституту держави
ім. В.М.Корецького НАН України*

Збірник затверджено ВАК України як наукове фахове видання,
в якому можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень

S

Редакційна колегія

Ю.С. Шемшученко, доктор юридичних наук, академік НАН України (голова редколегії*);
І.О. Кресіна, доктор політичних наук (головний редактор); О.М. Костенко, доктор юридичних наук
(заслужений голова редколегії); В.Б. Авер'янов, доктор юридичних наук; В.І. Акуленко, доктор ю
ридичних наук; В.Д. Бабкін, доктор юридичних наук; В.П. Горбатенко, доктор політичних наук; В.Н.
нісов, доктор юридичних наук; В.С. Журавський, доктор юридичних наук; Зайчук О.В., доктор ю
ридичних наук; А.А. Коваленко, доктор політичних наук; Н.Р. Малишева, доктор юридичних наук;
В.П. Нагребельний, кандидат юридичних наук; І.Г. Оніщенко, доктор політичних наук;
Н.М. Оніщенко, доктор юридичних наук; М.В. Оніщук, кандидат юридичних наук; Н.М. Пархоменко,
кандидат юридичних наук; В.І. Семчик, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України;
В.Ф. Сіренко, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України; О.В. Скрипнюк, доктор ю
ридичних наук; І.Б. Усенко, кандидат юридичних наук; Н.М. Хуторян, доктор юридичних наук;
В.В. Цветков, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України; Я.М. Шевченко, доктор ю
ридичних наук; Л.Є. Шкляр, доктор політичних наук.

Д 36 Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.
Випуск 35. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. -
752 с.

У збірнику висвітлюються актуальні питання теорії та історії держави і права, держав
ного управління, адміністративного, конституційного, міжнародного, цивільного і підпри
ємницького, аграрного та екологічного права, кримінології, кримінального і кримінально-
процесуального права. Значна увага приділяється проблемам сучасної політичної науки.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів і студентів, усіх, хто прагне
отримати правові та політичні знання теоретичного і прикладного характеру.

Адреса редакції

01601, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4, к. 211
Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України
тел. 279-73-96, факс 278-54-74

во та спонсорство, проте, крім визначень цих термінів (і то недосконалих) у зазначеному законі з приводу відповідних напрямів благодійництва нічого немає;

3) механізму бюджетних дотацій на здійснення того чи іншого культурно-мистецького проекту закладами, підприємствами, організаціями та установами культури, що залучили благодійну допомогу, спонсорські чи меценатські кошти на реалізацію такого проекту. Вважаю це вкрай важливою нормою, реалізація якої, по-перше, стимулювала б розвиток доброчинства, по-друге, дозволяла б ефективніше використовувати бюджетні кошти, оскільки б вони витрачалися цілеспрямовано, а не розпорозувалися між багатьма об'єктами.

Отже, добре, що ухвалено такий закон, проте погано, що для його реалізації нічого не зроблено.

На сьогодні в парламенті не зареєстровано жодного законопроекту, спрямованого на правове забезпечення реалізації зазначених вище заходів.

Навіть більше, привертає увагу такий факт: Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» було схвалено Верховною Радою України 2002 року і відтоді до нього не внесено жодної зміни чи доповнення. Варто зазначити, як часто вносяться зміни в податкові закони (по декілька змін щороку). Тож – опосередковано – можна дійти висновку, що питання благодійництва мало кого турбують у Верховній Раді України.

Насамкінець можна констатувати, що актуальними на сьогодні є подальший розвиток і вдосконалення законодавства у сфері благодійництва, розширення спектру економічних преференцій для учасників доброчинної діяльності. І в цьому напрямі потрібні спільні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та учасників благодійної діяльності.

пл. РУДИК

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ - ПОЧАТОК НОВІТНЬОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Необхідність розробки і прийняття нової Конституції України виникла у кінці 1980-х років. Проте практично це питання постало лише після прийняття «Декларації про державний суверенітет України» (16 липня 1990 р.), де зазначалася, що вона мала стати основою для нової Конституції і законів України. З часу її прийняття минуло 17 років. Проте до цього часу відсутні наукові дослідження, які б комплексно аналізували новизну її положень, хоча вона започаткувала новітній конституціоналізм в Україні.

Декларація визначала новий статус України: проголошувала її державний суверенітет як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки у межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах.

Декларація стверджувала нову назву держави — Україна. Підкреслюючи здійснення українською нацією свого невід'ємного права на самовизначення.

Декларація фіксувала, що Україна як суверенна національна держава розвивається в існуючих кордонах, здійснює захист і охорону національної державності українського народу, будь-які насильницькі дії проти національної державності України з боку політичних партій, громадських організацій, інших угруповань чи окремих осіб переслідуються за законом. Верховна Рада УРСР визнала потребу побудови правової держави.

У другому розділі «Народовладдя» Декларація проголошувала повновладдя народу. У ньому підкреслювалася приналежність до народу України всіх національностей, які проживали в ній. Новим було положення, що народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці, а його повновладдя реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної і місцевих Рад України. Підкреслювалося, що від імені всього народу може виступати виключно Верховна Рада України, а не політична партія, громадська організація, інше угруповання чи окрема особа. На цьому наголошуємо тому, що в тодішній Конституції (Основному Законі) УРСР, прийнятій у 1978 р., визнавалася керівна і спрямовуюча роль КПРС.

Ця норма української радянської конституції уже не відповідала новій конкретно-історичній соціально-політичній ситуації. Розвиток українського суспільства відбувався по шляху його демократизації. Створилася політична багатоманітність. Поряд з комуністичною партією України діяли інші політичні партії, народний рух, які заявили про свої наміри на владу. Вони виступили в опозиції до Компартії України. Особливо це виявилось під час виборів до Верховної Ради УРСР у березні 1990 р. Опозиційні організації об'єдналися й утворили «Демократичний блок», до складу якого входили 43 різні формування.

Нові за змістом положення проголошувалися у третьому розділі Декларації «Державна влада». Тут підкреслювалося, що Україна самостійна у вирішенні тих питань свого державного життя, що вона забезпечує верховенство Конституції та законів Республіки на своїй території⁵. Останнє положення дістало скріплення у змінах від 24 жовтня 1990 р. до тодішньої Конституції УРСР. Так, конституційна норма ст 71 «Закони СРСР є обов'язковими на території Української РСР»⁶ з була змінена на нову норму: «На території Української РСР забезпечується верховенство законів республіки»⁷.

На відміну від тодішньої Конституції УРСР Декларація вперше за радянських часів розмежовувала державну владу на її гілки. У Декларації проголошувалося розмежування: «Державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову»⁸.

Проголосивши самостійність України, Декларація в окремому IV розділі «Громадянство Української РСР» фіксувала нове положення, що Україна має своє громадянство, що підстави його набуття і втрати визначаються законом про громадянство. Декларація гарантувала всім громадянам права і свободи, передбачені Конституцією Республіки і нормами міжнародного права, визнаними Україною. Зона передбачала забезпечення рівності перед законом усіх громадян Республіки незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності, статі, освіти, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, роду і характеру занять, місця проживання та інших обставин. У Декларації зазначалося, що Україна регулює імміграційні процеси, виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян УРСР, які перебувають за межами Республіки⁹.

З урахуванням положень Декларації про права і свободи громадян України в Законі УРСР від 24 жовтня 1990 р. фіксувалися зміни до Конституції УРСР, за яким громадянам України надавалося нове право об'єднуватися у політичні партії, інші громадські організації, брати участь у рухах, що сприяють задоволенню їх законних інтересів[^].

Новизною змісту відзначався п'ятий розділ Декларації «Територіальне верховенство». Він зазначив, що Україна здійснює верховенство на всій своїй території, що її територія в існуючих кордонах є недоторканою і не може бути змінена та використана без її згоди, що Україна самостійно визначає адміністративно-територіальний устрій Республіки та порядок утворення національно-адміністративних одиниць[^].

Особливої уваги заслуговував VI розділ Декларації «Економічна самостійність». Сама його назва свідчила про новизну передбачуваного в майбутньому економічного розвитку України. За радянського часу економіка України перебувала в загальносоюзному підпорядкуванні. За Декларацією передбачалося докорінно змінити економічний статус України. Тепер Україна мала самостійно визначати свій економічний статус і закріплювати його в законах. Декларація фіксувала положення, що український народ має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України.

Декларація підкреслювала, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Водночас у розділі зазначалося, що Україна має право на свою частку в багатстві колишнього СРСР, зокрема в алмазному та валютному фондах і золотому запасі, яка створена завдяки зусиллям народу Республіки. У розділі також зазначалося, що Україна самостійно створює банкову (включаючи зовнішньоекономічний банк), цінову, фінансову, митну, податкову системи, формує державний бюджет, а при необхідності впроваджує свою грошову одиницю. Вищою кредитною установою України визначався Національний Банк України, який мав бути підзвітний Верховній Раді України⁹. У розділі підкреслювалося, що Україна забезпечує захист усіх форм власності.

Цим новим положенням Декларації щодо самостійного економічного розвитку Республіки уже не відповідали застарілі положення Конституції УРСР 1978 р., зокрема, що основу економічної системи України становить соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) і колгоспно-кооперативної власності, що земля, її надра, води, ліси є у виключній власності держави, який також належать основні засоби виробництва всіх галузей народного господарства, що економіка України є складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу, який охоплює всі ланки суспільного виробництва, розподілу та обміну на території СРСР та ін.[^]. У зв'язку з цим у Законі України про зміни і доповнення Конституції УРСР від 24 жовтня 1990 р. дія глави «Економічна система» припинилася до прийняття нової Конституції України[^].

Ще до внесення змін до Конституції України Верховна Рада прийняла Закон України від 3 серпня 1990 р. «Про економічну самостійність Української РСР».

ньому на основі Декларації про державний суверенітет України визначався зміст, мета й основні принципи економічної самостійності України як суверенної держави, механізм господарювання, регулювання економіки і соціальної сфери, організації фінансово-бюджетної, кредитної та грошової системи України^{^^} у ньому зазначалося, що забезпечення економічної самостійності України є необхідною умовою державного суверенітету Республіки (ст. 1).

Метою економічної самостійності України було і залишилося забезпечення умов життя народу України, гідних сучасної цивілізації, задоволення його соціальних і культурних запитів; підпорядкування суспільного виробництва потребам та інтересам людини, створення умов для вільної творчої праці й самоствердження особи тощо.

Водночас економічна самостійність України мала базуватися на таких основних принципах як: власності народу республіки на її національне багатство та національний дохід; різноманітності і рівноправності форм власності та їх державному захисті; децентралізації власності і роздержавленні економіки; повній господарській самостійності і свободи підприємництва всіх юридичних і фізичних осіб у рамках законів України; самостійності регулювання грошового обігу; захищеності внутрішнього ринку тощо (ст. 3).

По-новому бачилися фінансово-бюджетна, кредитна і грошова системи України. Україна повинна мати власну фінансову систему. Передбачалося, що фінансові ресурси України мали складатися з коштів республіканського бюджету, бюджетів міських рад, коштів інших органів місцевого самоврядування, позабюджетних надходжень та інших фінансових ресурсів. Щодо формування доходної бази республіканського і місцевих бюджетів, то вона мала ґрунтуватися на податковій політиці, що мала визначатися законодавством України і проводитися в республіці самостійно (ст. 5).

Банківська справа і грошовий обіг на території України організувалися також самостійно. Банківська система республіки мала складатися з Національного банку України, Зовнішньоекономічного банку, республіканських акціонерно-комерційних банків, інших кредитних установ різних форм власності. Кожний вид банківських установ визнавався економічно самостійним і мав керуватися у своїй діяльності чинним законодавством (ст. 6).

До компетенції України на її території належала і політика ціноутворення. Вона мала визначатися законодавством України, яким мав передбачатися перелік товарів і послуг, ціни і тарифи, що підлягали державному регулюванню

Важливими приписами, що фіксували економічну самостійність України, були положення, які стосувалися управління народним господарством республіки. У ст. 8 фіксувалися склад і структура державного управління народним господарством.

Варто зазначити, що ці положення дістали закріплення у Конституції УРСР відповідно до Закону УРСР від 24 жовтня 1990 р. «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР». Із Конституції УРСР виключалися друга і третя частини ст. 68, якими Україна забезпечувала СРСР права, визначені ст. 73 Конституції СРСР, що належали до відання найвищих органів державної влади і управління Радянського Союзу.

Так, із Конституції УРСР виключалися положення, які фіксували відання СРСР про встановлення загальних засад організації та діяльності республіканських і місцевих органів державної влади і управління; про проведення єдиної

соціально-економічної політики, керівництво економікою країни; визначення основних напрямів науково-технічного прогресу і загальних заходів щодо раціонального використання й охорони природних ресурсів; розроблення і затвердження державних планів економічного та соціального розвитку СРСР; розроблення і затвердження єдиного державного бюджету СРСР; керівництво єдиною грошовою і кредитною системою; встановлення податків і доходів, що надходять на утворення державного бюджету СРСР; визначення політики у галузі цін та оплати праці; керівництво галузями народного господарства, об'єднаннями і підприємствами союзного підпорядкування; про зовнішню торгівлю та інші види зовнішньоекономічної діяльності на основі державної монополії тощо[^]*.

Закон України «Про економічну самостійність Української РСР» від 3 серпня 1990 р. передбачив нове положення щодо державного управління економікою республіки. Держава повинна була забезпечити поступовий перехід до ринкової економіки; регулювання* економіки шляхом податків, кредитів, квот, ліцензій, санкцій, дотацій на основі нормативних актів України без безпосереднього втручання в господарську діяльність підприємств та організацій; розробку, фінансування та реалізацію загальнонаціональних програм; раціональні пропозиції використання національного доходу, що мали забезпечувати ефективний соціальний та економічний розвиток республіки; захист економічних інтересів України.

У законі підкреслювалося, що Україна самостійно організовує інвестиційну діяльність на своїй території, сприяє утворенню інвестиційного ринку і фондових бірж. Фінансування фундаментальних досліджень у галузі суспільних, природничих і технічних наук передбачалося здійснювати за рахунок бюджетних коштів і кредитів, а заходів соціальної та культурної політики - з республіканського та місцевих бюджетів, а також коштів підприємств, установ і організацій, населення та інших джерел.

З проголошенням державного суверенітету України передбачалося по-новому здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. У законі зазначалося, що Україна самостійно здійснює керівництво зовнішньоекономічною діяльністю, бере безпосередню участь у міжнародному поділі праці та розвиває економічне співробітництво з іншими радянськими республіками та іншими державами на основі принципів зацікавленості, рівноправності і взаємної вигоди. З питань економічної діяльності Україна мала укладати міжнародні угоди відповідно до свого законодавства. Україна утворювала свій державний валютний фонд. Нормативи і порядок розподілу виручки підприємств і організацій від експорту товарів (робіт, послуг) мали визначатися законодавством України. Підприємства та організації, які були розташовані на території республіки, повинні були здійснювати зовнішньоекономічні зв'язки відповідно до законодавства України. Як суверенна держава Україна мала брати участь у діяльності міжнародних економічних організацій. Вона самостійно мала створити митну систему (ст. 12)[^]5.

Ось так у Законі про економічну самостійність України деталізувалися положення Декларації про державний суверенітет України, що стосувалися економічної самостійності республіки. Цей закон набрав чинності з дня його прийняття, тобто з 3 серпня 1990 р.

Враховуючи трагічні події на Чорнобильській АЕС, у Декларації велика увага приділялася екологічній безпеці республіки. В окремому П' розділі (сьомому) зазначалося, що Україна самостійно встановлює порядок організації охорони праці на території Республіки та порядок використання природних ресурсів; має

Юридичні і політичні науки

свою національну комісію радіаційного захисту населення; має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, що спричиняють загрозу екологічній безпеці; дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молодого покоління; має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів

Положення Декларації з екологічної безпеки були деталізовані і розширені у Законі України «Про економічну самостійність Української РСР» (03.08.1990) у ст. 10 «Охорона навколишнього середовища і раціональне природокористування». У ній фіксувалося положення, що в межах своєї території Україна самостійно регулює відносини природокористування та охорони навколишнього середовища. Республіканські та місцеві державні органи відповідно до законодавства України повинні були визначити норми екологічної безпеки, ліміти і нормативи природокористування, податки за природні ресурси та санкції за шкоду, заподіяну навколишньому середовищу, здійснювати, виходячи з екологічних показників, видачу дозволів і накладання заборони на діяльність підприємств, установ та організацій.

Взявши до уваги те, що природні ресурси знаходяться на території місцевих Рад, Закон України передбачив здійснення початку господарської діяльності і використання природних ресурсів тільки з їх дозволу. Розташовані на території республіки підприємства, установи, організації та виробничі одиниці мали вносити до місцевих бюджетів плату за використання землі, інших природних і трудових ресурсів, відрахування від валютних надходжень, а також сплачувати податки. Водночас для діючих на території місцевої ради підприємств, організацій і установ, службових та інших осіб рішення, що приймалися в межах компетенції місцевої Ради, ставали обов'язковими для виконання!⁶.

Декларація про державний суверенітет України гарантувала національно-культурне відродження українського народу. У спеціальному (восьмому) розділі «Культурний розвиток» зазначалося, що Україна самостійна у вирішенні питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку української нації, гарантує всім національностям, які проживають на території республіки, право їх вільного національно-культурного розвитку. Також наголошувалося, що Україна забезпечить національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

У Декларації вперше на офіційному рівні виявлялася турбота про українську діаспору. У ній зазначалося, що Україна виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, які проживають за межами республіки.

Новими були і наступні положення. Національні, культурні та історичні цінності на території України,— зазначалося в Декларації,— є виключно власністю народу республіки. Водночас наголошувалося, що Україна має право на повернення у власність її народу національних, культурних та історичних цінностей, що знаходяться за межами України.

Декларація в окремому (дев'ятому) розділі гарантувала зовнішню і внутрішню безпеку України. У ній зазначалося, що Україна має право на власні Збройні Сили, що вона уже має власні внутрішні війська та органи державної безпеки, які підпорядковані Верховній Раді України,

Будучи у складі СРСР, Україна проголосила, що вона визначає новий порядок проходження військової служби громадянами республіки. Зазначалося, що вони проходять дійсну військову службу, як правило, на території України і не можуть використовуватись у військових цілях за її межами без згоди Верховної Ради України.

Щодо зовнішньої безпеки республіки то Декларація урочисто проголошувала намір України стати в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не братиме участі у військових блоках і дотримуватиметься трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї.

Проголошуючи державний суверенітет України, Декларація визначила її новий статус у міжнародному співтоваристві (розділ десятий). Вона фіксувала положення про те, що Україна як суб'єкт міжнародного права здійснюватиме безпосередні зносини з іншими державами, виступатиме рівноправним учасником міжнародного спілкування, укладатиме з іншими державами договори, обмінюватиметься дипломатичними, консульськими і торговельними представництвами. Передбачалося, що Україна братиме участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах. Нарівні з цим закріплювалося положення, що республіка безпосередньо братиме участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах, активно сприятиме зміцненню загального миру і міжнародної безпеки.

Новим важливим положенням, закріпленим у Декларації, було те, що Україна визнавала перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права^^.

Водночас варто підкреслити, що на деякі положення Декларації мало відбиток і те становище, в якому знаходилася Україна. На час її проголошення, як відомо, Україна входила до складу Радянського Союзу. За Конституцією (Основним Законом) СРСР у Радянському Союзі відповідно до ст 35 було встановлено єдине союзне громадянство. Декларація закріплювала принцип подвійного громадянства: встановлювалося громадянство УРСР і зберігалось громадянство СРСР. У ній зазначалося, що Україна має своє громадянство і гарантує кожному громадянину право на збереження громадянства СРСР. Підстави набуття і втрати громадянства України мали визначитися Законом України про громадянство^^.

У Декларації висловлювалася готовність ухвалити новий союзний договір. Так, у її заключній частині зазначалося, що принципи Декларації про державний суверенітет України мали використовуватися для укладання союзного договору. Водночас Декларація передбачала, що відносини України з іншими радянськими республіками будуватимуться на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи.

У цілому Декларація про державний суверенітет України виступала важливим політико-правовим документом, де вперше були закладені основоположні принципи, державно-правові ознаки, які характеризували новий статус України як суверенної держави. Водночас у ній визнавалася необхідність соціально-економічних перетворень у напрямі створення ринкової економіки, забезпечення прав і свобод людини, економічного і духовного розвитку українського народу, утвердження його суверенітету і самоврядування. Демократизм Декларації чітко

виявився в акцентуванні необхідності побудови Української незалежної правової держави за принципом поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову, визнавалась перевага загальнолюдських цінностей над класовими, верховенство Конституції та законів України. У Декларації були сформульовані головні принципи реформування державної влади. Декларація стала розгорнутою програмою розбудови України, її шляху до незалежності, політико-правовою основою нової Конституції України. І таким чином вона започаткувала новітній конституціоналізм в Україні на сучасному етапі її розвитку.

1. Декларація про державний суверенітет України // ВВР УРСР. - 1990. - № 31. - С. 595.
2. Там само. - С. 596.
3. Конституція (Основний Закон) УРСР - К., 1989. - С. 23.
4. ВВР УРСР - 1990. - № 45. - С. 839.
5. ВВР УРСР - 1990. - № 31. - С. 596.
6. Там само. - 1990. - № 31. - С. 596.
7. Там само. - 1990. - № 45. - С. 839.
8. Там само. - 1990. - № 31. - С. 596.
9. Там само. - С. 596-597.
10. Конституція (Основний Закон) УРСР - С. 7, 8, 9.
11. ВВР УРСР - 1990. - № 45. - С. 841.
12. Там само. - 1990. - № 34. - С. 660.
13. Там само. - С. 662.
14. Конституція (Основний Закон) СРСР - К., 1988. - С. 23-24.
15. ВВР УРСР - 1990. - № 34. - С. 663, 16.
16. Там само. - 1990. - № 31. - С. 597.
17. Там само. - 1990. - № 34. - С. 664.
18. Там само. - 1990. - № 31. - С. 597, 598.
19. Конституція (Основний Закон) СРСР - С. 14.
20. ВВР УРСР - 1990. - № 31. - С. 596.
21. Там само. - С. 598.